
BOROS LÁSZLÓ

A PÉCSI VÁR KAPUTORNYA

A pécsi vár építésének kezdete, korai története a múlt homályába vész. Okleveles adatok szerint a 11. században a székesegyházzal és a püspöki palotával együtt felépült, de csak 100 év elteltével alakították a kor igényeihez alkalmas erősséggé. 1241-ben a tatárok a várat a székesegyházzal és a püspöki palotával együtt felégették. Mint kővárat első alkalommal 1248-ban **Henrik fia** támadásával kapcsolatban említik, s várnagyáról először 1291-ből szerzünk tudomást.¹ A **Horváth**-láadás rombolásai láttán a város és a vár falainak kijavítására 1408-ban tett pécsi látogatása alkalmával feltehetően **Zsigmond király** nyújtott segítséget. 1473-ban **Hampo Ernest Zsigmond** püspököt (1473-1505) **Mátyás király** bízta meg a pécsi egyházmegye vezetésével, egyben megajándékozta a pécsi várral, amelyet a király előzőleg helyreállított.² A püspök nevéhez köthető a vár kaputornyának építése, amelyen az 1498-as évszámot viselő címerét is elhelyezte. A várban jelentős építkezéseket folytatott **Szathmáry György** püspök (1505-1521), aki a püspöki palotát emelettel bővítette, s a székesegyház dél-keleti tornyához csatlakozó román-kori kápolnát is magába foglaló reneszánsz palotát emeltetett.³

Régi alapítású városainkban, ahol a középkori várossmagot övező várfalak maradványait a reájuk települt épületek takarásából kibontották, különféle védőművek, bástyák és ezek változatai, tornyok, kapuk, kapusorosok, lőréses romos részletei, ritkán épen maradt szakaszai tárultak fel. A középkori karcsú tornyok a tűzfegyverek fejlődésével zömök testű bástyákká épültek át. Pécs is szép példát állíthat a 15. századi vármegerősítés során épült barbakan képében az egykor hatásosabb védelmi célokat szolgáló építmények, s általuk a középkori városok hangulatának felidézésére. Az egykor kis házakkal, sportpályával körülépített kapubástya napjainkban a csatlakozó falrendszerrel együtt műemléki, várostörténeti, egyben idegenforgalmi látványosság.

Nem mondható el ugyanez a pécsi vár előhidas kaputornyáról, amelyet Hampo Erneszt Zsigmond emeltetett 1498-ban, s amelyet **Király József** püspök (1808-1825) a várostól addig elzárt Dóm tér kiszabadítása céljából a teret délről határoló várfallal együtt 1819-ben lebontatott. A kaputornyok a várak bejáratának védelmére, a ki- és befelé irányuló forgalom ellenőrzésére alkalmas építmények voltak. Elrendezésük alapján a bejárat egyik vagy másik, olykor mindkét oldalán állottak, avagy a kapu a hozzá tartozó előcsarnokkal magának a toronynak aljában nyílt. A pécsi várkapu tornya ez utóbbi típushoz tartozott.

¹ G. Sándor Mária: Pécs. In: Várépítésetünk. Gerő László (szerk.) Budapest, 1975. 212. p.

² Várady Ferenc (szerk.): Baranya múltja és jelenje II. Pécs, 1897. 317, 348.p.; II. Ulászló 1495. évi pécsi látogatásakor különböző célokra adományozott jelentősebb összegek mellett a pécsi várőrség katonái multságára is juttatott 7 forintot. Uo. 355.p.

³ Várady... i.m. 1897. 362.p. Egyéb latin nyelvű hivatkozó iratok Aedes Sacmarianae néven említik. Az épület 1686 októberében, a török kézen lévő vár Bádeni Lajos őrgróf által vezetett ostroma idején rongálódott meg. Uo. 482.p.

Általában a torony egyrészt valamely megfigyelői, ellenőrzői gyakorlat, másrészt eszmei szerepkör képviselőjének hangsúlyozására, egyházi vagy világi jelentéstartalom hordozására épül. Mint leghangsúlyosabb építészeti forma, többféle hatalmi képviselő jelenlétét hirdeti. A torony építészeti-ikonológiai jelentése miatt címer- és pecsétképek gyakori fő eleme, ahol a váras hely hatalmi jelvényeként, olykor várépület hiányában divatos címertani elemként is előfordul. A pécsi vár 16. századra kiépült hét tornya ellenére nem sorolható a késő-középkori lovagvárak emlékei közé, s e tornyok szerepköre sem egyértelmű a világi és egyházi rendeltetés szempontjából.

EGY PECSÉTNYOMAT TANÚSÁGA

A korábbi vélemények szerint Pécs város 16-17. században használt pecsétjén a székesegyház és az előtte álló várkapu stilizált képe szerepel.

Holub József megállapította, hogy a pecsét 1543 után készült, s egy levél alapján tudjuk, hogy 1605-ben még használatban volt.⁴

Pécs város pecsétje a török megszállás alatt

Első benyomás alapján vélhetnénk, hogy a pecsét készítőjének a térbeli ábrázolás nem volt erős oldala. Ettől függetlenül előfordulhatott, hogy a szemléltetett várrészletet személyes benyomások alapján jelenítette meg. A pecsét ábráját magyarázók ellen szól, hogy a későbbi korabeli ábrázolásokon szereplő torony arányai eltérnek a lenyomat rajzán látottaktól. A háttérben mutatkozó székesegyház tornyaival kapcsolatban úgy vélik, hogy azokat meglehetősen zavaros rendszertelenségben ábrázolta a metsző, ezért a látvány és annak térbelisége alig értelmezhető.

⁴ A pecsét Korszós István pécsi főbírónak Rátky Menyhérthez, az egerszegi őrség kapitányához írt, 1605-ben kelt panaszlevelén szerepel. Holub József: Pécs város pecsétjei. In: A JPM Évkönyve, Pécs, 1958. 141.p.

Holub József szerint a pecsétkép déli nézetre készült. Szerinte a módosított kapubejárat mögötti oromfal a Szathmáry püspök által emeltetett épület déli homlokzatával azonos: „A székesegyház teteje, amire az első pillanatban gondolhatnánk, nem lehet, mert, bármennyire ügyetlen volt is a pecsét készítője, annyira gyakorlatlan nem lehetett, hogy a négy tornyot ennyire össze-vissza helyezze el. Ezért inkább azt hisszük, hogy annak a renaissance-épületnek a teteje volt, amelyet Szatmári György püspök (1505-1521) építtetett, s amely Oláh Miklós szerint Pécsnek kiváló nevezetessége volt”.⁵

E megállapítás azonban csak akkor állja meg a helyét, ha a pecsét készítését a török uralom kezdetére, az 1543 utáni első évtizedekre helyezzük. Későbbi időben az épület már romos állapotban volt, s bizonyára nem tűntették volna fel a címer alkotóelemeként. Holub magyarázatát **Bezerédy Győző** nem fogadja el: „a pecsét a pécsi várat minden kétséget kizáróan nyugat felől ábrázolja.” Szerinte a pártázatos kapuépítmény a barbakánnal azonos, s fölötte a székesegyház nyugati oromfala magasodik.⁶

A barbakánra emlékeztető látvány alapján a felvetés jogos, ebben az esetben azonban nem hiányozhatna a képből a korábbi keletű, szomszédos és tömegében igen hangsúlyos levéltári torony látványa. A székesegyház, a jelenlegi 60 helyett mindössze 30 méteres tornyaival a közbeeső várfalak és a 16. században már emeletes püspöki palota miatt, ebből a nézőpontból nem nyújthatta a látvány meghatározó fő témáját. Tekintettel a pecsét készítésének behatárolható idejére, mohamedán megrendelőről lehet szó, s ebben az esetben a székesegyház mint keresztény jelkép helyett sokkal inkább a várban álló másik nevezetes épület megjelenítése valószínű.⁷ A tornyok közül egyik a kaputorony. Kérdés azonban, hogy nyugati nézet esetén a többi négy miként állhat a székesegyház mögött? Mindezek alapján kialakult álláspontunk, hogy a pecsét képe sem déli, sem nyugati irányból nem ábrázolhatja a székesegyházat.

Természetesen egy alacsonyabb értékrendű véset alapján készült nyomatól nem várható el az épületcsoport hiteles bemutatása. Mégis úgy véljük, hogy az ábrázolt várnak a valósághoz legközelebb álló nézőpontját kelet felől, tehát a Janus Pannonius utca irányából kell megválasztanunk. Ebben az esetben a Kioszk épülete helyén állott, s körülötte ma már csak alapköveiben jelölt védőműveivel az egykori dél-keleti sarokbástya látható az előtérben. A bástyán egykor létező bejárat feltételezését egy korabeli ábrázolás részletére alapozzuk. Az 1686-87-ből való, Pécs felszabadítása után a városról készült állapotfelmérő rajz⁸ szerint az

⁵ Holub... i.m. 1958. 142.p.

⁶ Bezerédy Győző: Pécs első ábrázolása a város 16. századi pecsétjén. In: Pécsi Szemle. Pécs, 1998. Tavasz-Nyár 5.p.

⁷ A lengyel Zsigmond herceg magyarországi látogatásai alkalmával több város reneszánsz nevezetességeit kereste fel. Pécsen a székesegyház faragványait is tanulmányozta. Mint király, magyarországi kapcsolatait többek között Szathmáry püspökkel fenntartott összeköttetése révén is ápolta. Jan Dabrowski: A krakkói és a magyar reneszánsz kapcsolatai. In: Művészettörténeti Értesítő 1956/1. 34.p.

⁸ Pataki Vidor–Gosztonyi Gyula: Pécs legrégebbi hiteles ábrázolása. In: Sorsunk. 1941. I./4. 413-421.p. A tollrajzot Pataki találta meg a bécsi Hofkammerarchiv, Festungen I. Reichsakten fasc. 138. alatt. Az ábrázolás nem ostromterv, hanem a török kivonulása utáni állapot rögzítése. A rajz alá írt helyzetjelentést a budai vagy a bécsi udvari kamara által küldött főtisztviselők írták 1686. október 22. és 1687 márciusa között.

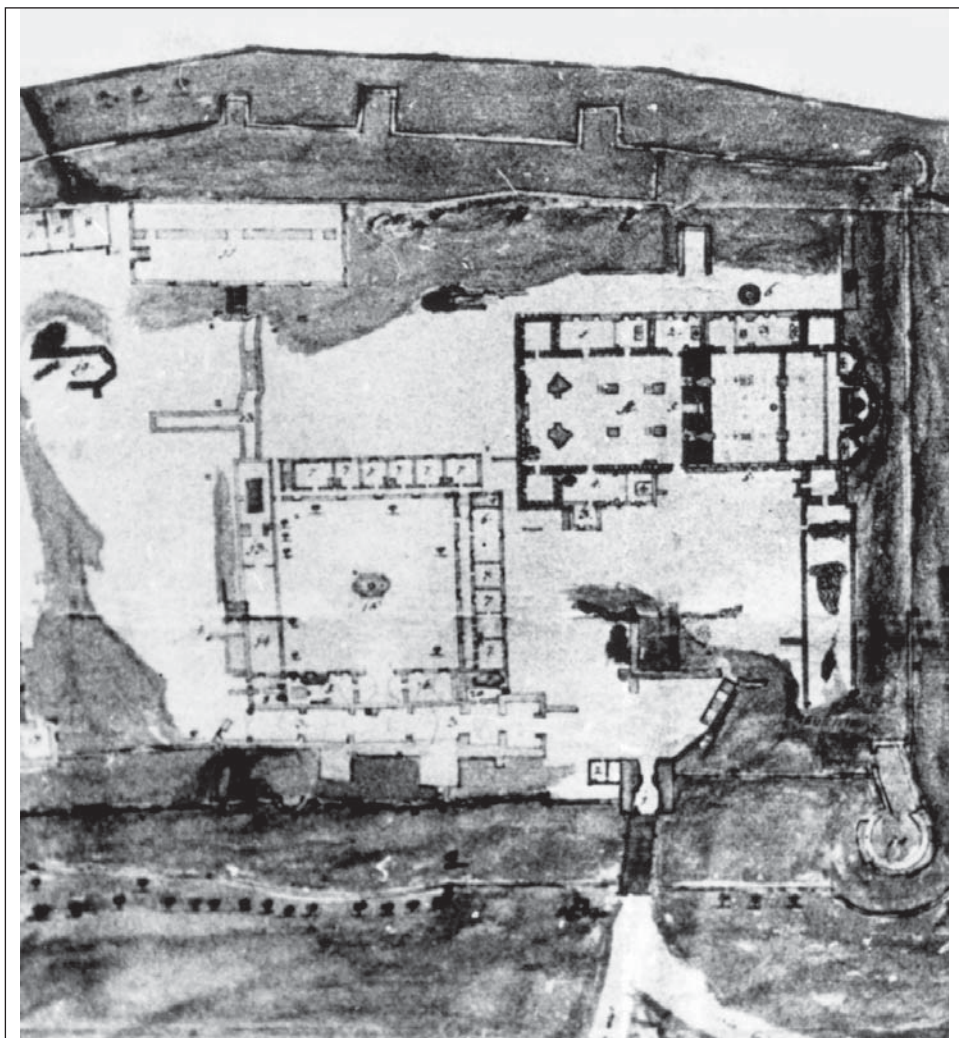
Ismeretlen rajzoló: A pécsi vár és környéke 1686-ban

ágyútűz által félig lerombolt bástyának kelet felől lábazatos-korlátos hídon megközelíthető bejárata volt.⁹

Ha a pecsét rajzának értelmezésében a vár keleti tájolására vonatkozó szemléletünket elfogadjuk, akkor nem kétséges, hogy a bástyától balra a fiatornyos, nyitott körkeréyes kaputornyot látjuk, s a többi, a Szathmáry-féle épület tetejének takarásában lévő toronyrészlet a székesegyházhoz tartozik. A pecsétet leírók közül ugyanis senki sem figyelte meg, hogy azon nem négy, hanem öt torony, illetve toronysüveg látszik. Ha a gyenge véset lenyomatát tüzetesen megvizsgáljuk, a Szathmáry-épület ormfala mögött vonuló nyeregretető alig észlelhető hátsó lefutó szegélyét a székesegyház keleti apszisától meg tudjuk különböztetni. Ezáltal értelmet kap az egyébként ormótlan felület, ugyanakkor bizonyítást nyer a keleti nézetre szerkesztett pecsétkép is. Vagyis a rajz a székesegyházból azért nem mutat többet, mert az előtérben valóban a Szathmáry-féle épület szerepel.¹⁰

⁹ A 17-18. századi és későbbi városképek, rajzok s az ezek alapján készült rekonstrukciók e bejáratot nem jelölik. A várról 1754-ből való Hermann-féle alaprajzi felvétel azonban a sarokbástya keleti oldalán a lábazati töltésben egy lépcsős beszögellést mutat éppen azon a helyen, ahol az 1686-87. évi városképen ábrázolt híd a déli felében lerombolt bástyához csatlakozik. Az 1690 körül készült Josef de Haüy-féle várostérkép a bástya alapjaihoz vezető, a Janus Pannonius utcának megfelelő széles utat, hirtelen törés után egy keskeny nyomvonalon vezet el az építménytől délre, s az egykori bejárat maradványait jelöli. A Káptalan utca ma is a bástya felé forduló ívét a megszüntetett kapu közelében Haüy befejezetlenül hagyta. Ezek szerint ez a bejárat 1690 körül már használaton kívül volt. A pécsi vár 1686-os ostromáról készült egykorú rajz ugyanitt bejáratot jelöl: Bad. Generallandesarchiv Karlsruhe. Band VIII. Nr. 2.

¹⁰ Holub József védelmében kívánjuk megjegyezni, hogy Bezeredy idézett munkájában fordítottan értelmezi Holubnak a pecsét készítőjére szóló ítéletét: „Természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül Holub Józsefnek azon megjegyzését, hogy a 16. századi pecsétnyomó vésnöke annyira ügyetlen volt, hogy mind a négy tornyot a tetőzet mögé helyezte el. A szerző ezzel indokolja, hogy az épület nem lehet más, mint Szathmári püspök nyári palotája”. Holub „A székesegyház teteje...” kezdetű indoklásában a Szathmáry által a várban épített reneszánsz épületre hivatkozik. A helytörténeti hitelesség érdekében ugyanis megemlíjük, hogy Szathmáry püspök nyári palotája nem a várban, hanem a Tetyén volt.

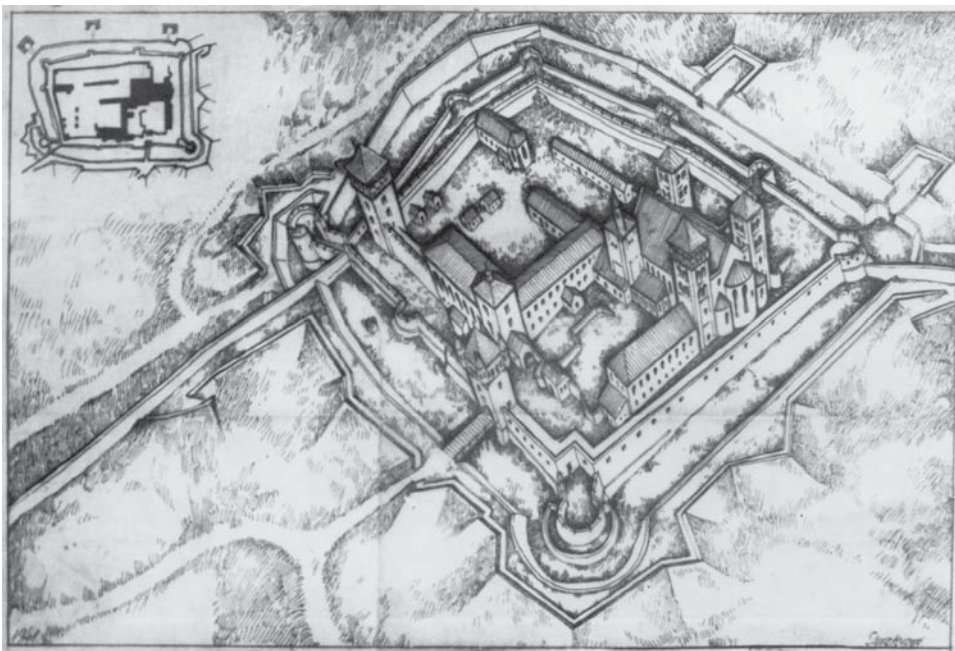
Részlet Hermann g alaprajzáról

A 17. századi felmérő rajz a Szathmár-épületet tető nélkül, tehát rongált állapotban ábrázolja. A 18. század közepén **Hermann József** térképe e helyen már romokat mutat.¹¹ Megjelenítése tehát csak akkor volt lehetséges, ha a pecsétkép még az épület fennállása idején készült. Az sem kizárható, hogy azt csak a pecséten szereplő kedvezőbb látvány kedvéért egészítette ki a metsző. Amennyiben az előző változat áll fenn, akkor a pecsét készítési ideje legkésőbb a török uralom első évtizedére tehető. Egy esetleges későbbi másodpéldány használatával is legfeljebb csak

¹¹Hermann József pozsonyi mérnök a pécsi belső várról 1754-ben készített alaprajzi felmérése. Tollrajz és akvarell. 420x550 mm. Pécsi püspöki levéltár.

1687 és 1691 közötti években számolhatunk, mert ezután a kiegészített tornyain kereszteltek, képzeletbeli homlokzatú székesegyház ábrájával új városi pecsétet helyeztek forgalomba.¹² A kereszték nélküli tornyok mindkét esetben magyarázatot nyernek, bár a keresztény jelképek 1703-ban még nem álltak a tornyokon.¹³

A visszafoglalás után készült városkép, a dél-nyugati toronyban elhelyezett török feliratos kőlap, illetve **Evlia Cselebi** tudósítása alapján tudjuk, hogy a székesegyház dél-nyugati tornyára **Ahmed aga**, miután a Corpus Christi-kápolnában a Szolimánról elnevezett dzsámit berendezték, egy fából készített minaretet építtetett.¹⁴ A városkép e pontra vonatkozó ábrázolása alapján a korrall foglalkozó kutatók mindaddig úgy vélték, hogy ezt csak 1631 után, a villámcsapástól megcsonkult tornyon emelték. A pecsét metszője azonban a megfelelő, még ép torony tetején tüntet fel egy karcsú tornyocskát, s ez által új adalékkal szolgál, vagyis, hogy a törökök a

Gosztonyi Gyula 17. századi vár-rekonstrukciója

dél-nyugati toronyra már az 1631. évi sérülés előtt is emeltek egy minaretet. Következésképpen a képen ábrázolt dél-nyugati torony minaretjének, amelyet **Gosztonyi Gyula** is bemutat a vár rekonstrukciós rajzán, 631 előtt volt már egy elődje.

¹²Holub... i.m. 1958. 142. p.; Boros László: A pécsi székesegyház a 18. században. Budapest, 1985. 1-3. kép.

¹³Ideiglenesen csak a két keleti toronyra szereltek egy-egy vas keresztet feltehetően összefüggésben azzal, hogy 1710-ig a székesegyház rongált állapota miatt csak az altemplomban tartottak istentiszteleteket. Boros... i. m. 1985. 16.p.

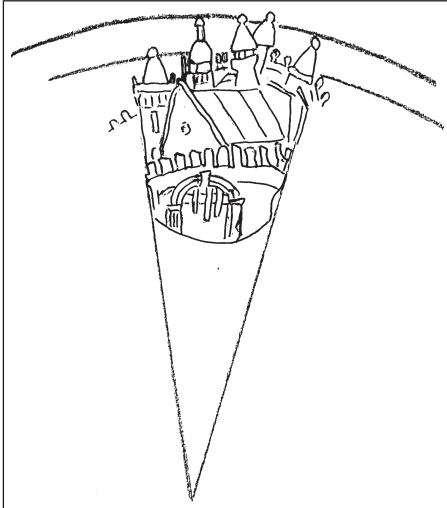
¹⁴örök-magyarokori történelmi emlékek. Török történetírók. Evlia Cselebi török világotazó magyarországi utazásai 1660-1664. Karácson Imre (ford.) Budapest, 1904. 199.p.

A Bezeredy Győző által jellemzett székesegyházi tornyokkal kapcsolatban kívánjuk megjegyezni, hogy egyébként a gótikára jellemző saroktornyokat, fiálékat a pécsi székesegyház tornyaira egy építési periódusban sem építettek, s a pecsét képén sem látunk ilyen elemeket. E vonatkozásban az egyetlen kivétel a várkapu tornya. Saroktornyait körüljárós erkély kötötte össze, s e tulajdonsága a pecsét ábrázolásán is jól megfigyelhető. A többi torony esetében fiáléknak vélt részletek szerintünk a háttérben vonultatott pártázatos várfal mellvéd-elemei, hiszen ezek a széleken álló tornyokon túl is folytatódnak.

A rajzon balról a második torony mellett valóban látszik egy határozottan jelölt tornyocska. Ez azonban a székesegyház dél-nyugati tornya és a püspöki palota között állott 14. századi kápolnából átalakított kis dzsámi vélt minaretje lehet, amelyet az egykorú távlati képek is feltűntetnek.¹⁵

Összegzésként tehát a várkapu tornya a pecséten feltűntetett ábrázoláson formailag elkülönül, határozottan felismerhető és megkülönböztethető a kép háttérében látható székesegyház tornyaitól, amelyek közül a következő kettő a déli, a további kettő az északi oldalhoz tartozik. A minaretes torony kétségkívül a dél-nyugati, mellette a dél-keleti, s ezen jól látható az erkélyes részlet, amelyet Gosztonyi is feltűntet előbb említett rajzán.

A homlokzatos tető az előbbiekhöz viszonyított helyzete alapján csak a Szathmáry-épülethez tartozhat, s a fenti képi elemeket a kapubástya koszorúja foglalja egységbe. Ez utóbbi a nézőpont szerint csak a dél-keleti bástyával lehet azonos, amelyen a profilált felvonórácsos kaput a valóságnak megfelelően, esetleg megrendelői, vagy alkotói szándék alapján a barbakánéhoz hasonló módon tűntette fel a pecsét mestere. Az ábrázolás esetleges jellegére utal, hogy ha el is fogadnánk a pecsétkép nyugatról történt bemutatását, a kapubástya bejáratát nyugati nézetre állított kép esetén nem láthatnánk, hiszen az, az építmény északi oldalán nyílik.

A pecsétkép szerkezete

A valamennyi számba vehető változat mérlegelése ahhoz a végkövetkeztetéshez vezet, hogy a pecséten a vár valós épületelemeiből szerkesztett, keleti nézetre beállított jelképi megjelenítése szerepel, amely semmiképpen sem Pécs, hanem a pécsi vár egy részletének első ábrázolásaként értékelendő.

A valamennyi számba vehető változat mérlegelése ahhoz a végkövetkeztetéshez vezet, hogy a pecséten a vár valós épületelemeiből szerkesztett, keleti nézetre beállított jelképi megjelenítése szerepel, amely semmiképpen sem Pécs, hanem a pécsi vár egy részletének első ábrázolásaként értékelendő.

Véleményünk szerint a torz benyomást keltő rajzban igenis tudatos szer-

¹⁵ A kápolnának, illetve dzsáminak valójában nem volt minaretje, azt csak a vár fölötti magaslatokról készített korabeli rajzok tűntetik fel, s a dél-nyugati tornyon állt minaretet vélték hozzá tartozónak. A várban csak katonák tartózkodhattak, ezért e területről a valósághoz közelebb álló ábrázolások 1687 után készülhettek. Gosztonyi Gyula: Pécs a XVII. században. Pécs, 1938. 11.p.

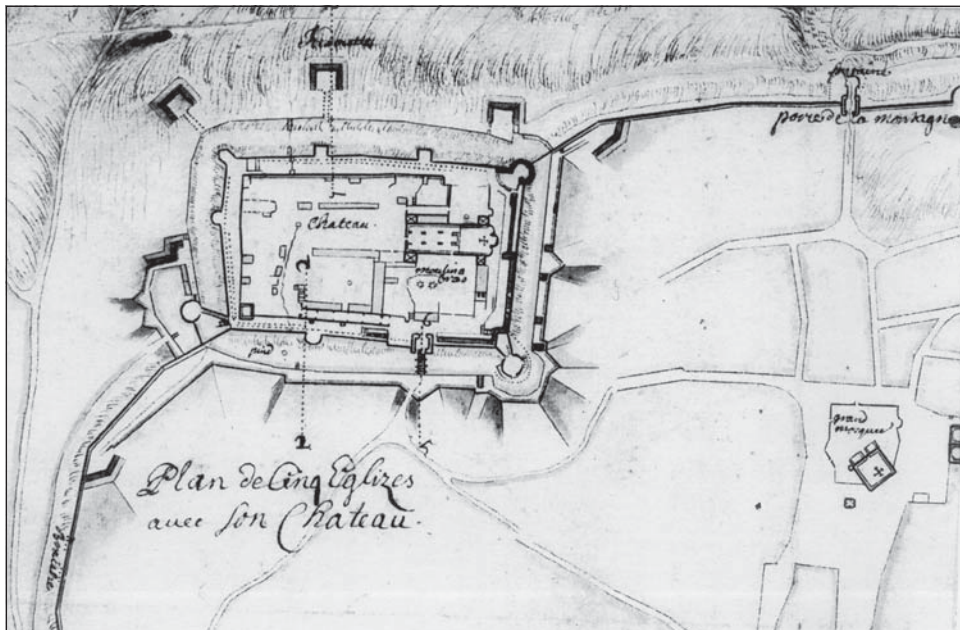
kesztési törekvést kell látnunk. Korát megelőzve az alkotó a barokkos pajzsba illeszthetőség kedvéért egy olyan geometriai formabontást választott, amely azonnal kitűnik, ha a két szélső torony külső élei és a kapubástya határvonalai által meghatározott egyeneseket metszéspontjukig meghosszabbítjuk. Ezáltal a ferde építmenyi részek állásszöge és helyzete magyarázatot nyer, mert minden elvileg függőleges alkotó egy körcíkk sugaraihoz igazodik, s a tornyok csúcsai kétségkívül a külső metszéspontból szerkesztett körív sávja mentén helyezkednek el.

A kép elemeinek és szerkesztésének tüzetes vizsgálata és értelmezése után már nem mondhatunk oly kemény ítéletet metszőjének rajzi készségeiről. A pécsi vár nézetének újabb értelmezésében kis alapterületen, nem túl finom eszközökkel bár, de a kaputorony mellett oly részleteket is bemutatott, amelyek végeredményben a székesegyház építéstörténetéhez szolgáló adalékkal is segítségünkre voltak.

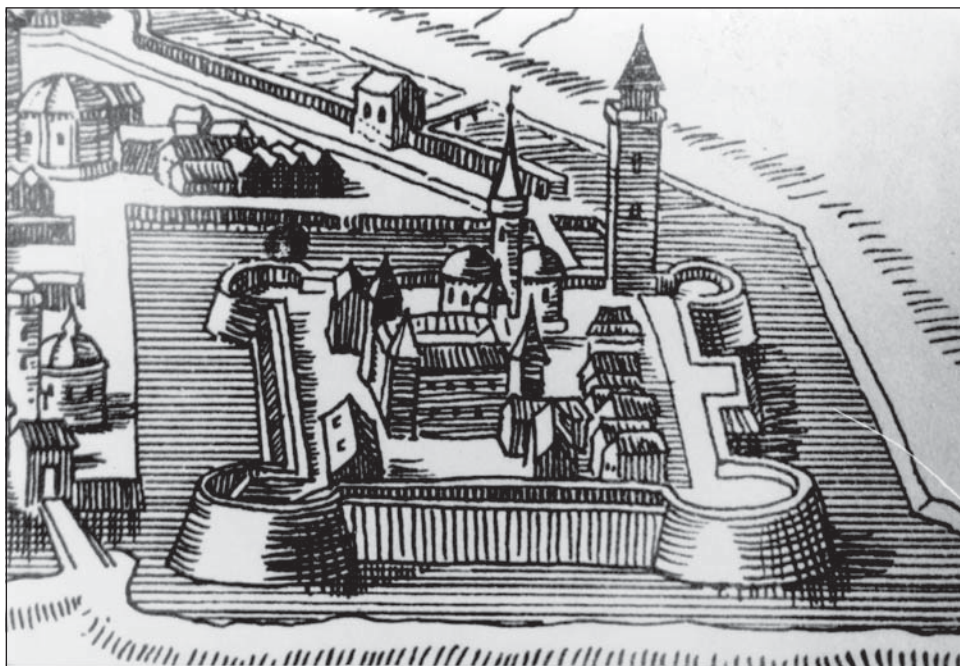
A KAPUTORONY 17-18. SZÁZADI ÁBRÁZOLÁSOKON

A város pecsétjével kapcsolatban Pécs fentebb tárgyalt ábrázolása közvetlenül a vár felszabadulása utáni évekből származik. A bennünket jelenleg érdeklő részlet éppen a vár kaputornya, amely jól látszik a vár déli oldalán. A rajz szerint a várárkon át híd vezetett a kaputoronyhoz, amelyhez a megtört vonalvezetésű várfal védelmi megfontolásból mélységkülönbséggel csatlakozott, keleti oldalát jórészt szabadon hagyta. Ezt a vonalvezetést a később készült alaprajzok is megerősítették.

A sátortetővel fedett torony magasan tűzött fiáléi, kis saroktornyocskái között erkélyt nem mutat, csupán oldalanként és emeletenként egy-egy ablak töri át a fal

Josef de Haüy térképe 1689 körül

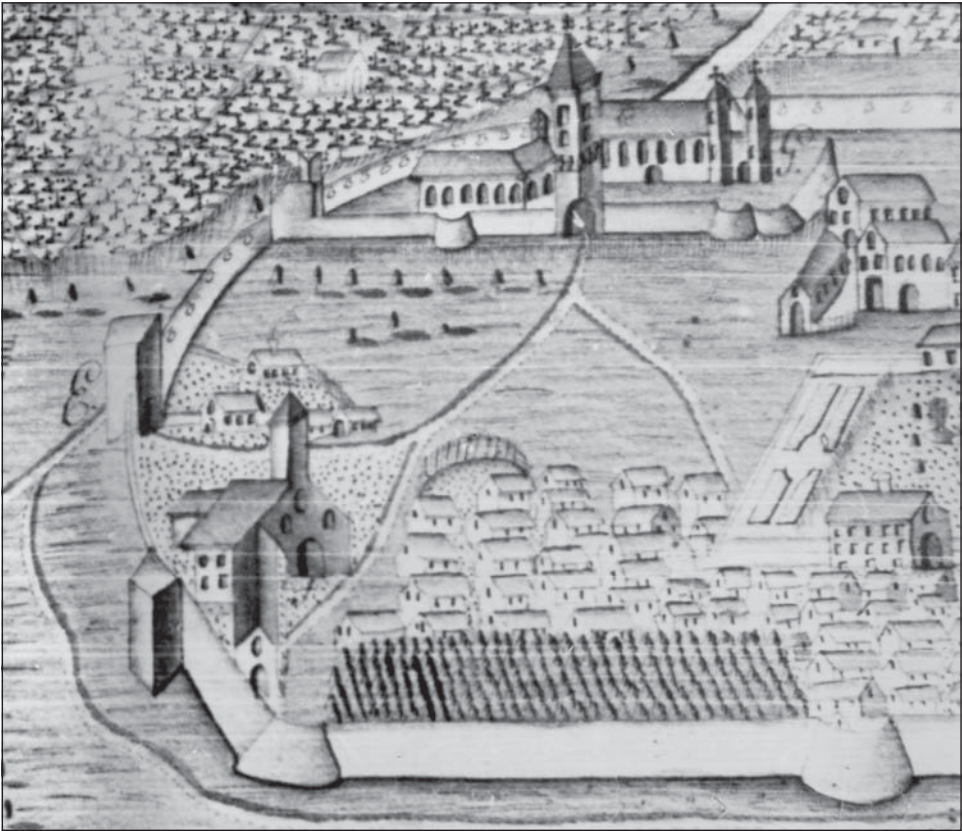
Birkenstein metszete a 17. századi pécsi várról

síkját. E részlet dolgában a későbbi metszetek bizonytalanok. Ennek magyarázata lehet, hogy a tornyot több esetben javították, átalakították. Kettős kapuzatának boltíves nyílása feltehetően egyszerű dongaboltozatban folytatódott, bár Hermannng alaprajza a belső kapuig keresztboltozatot sejtet.

A város első alaprajzi felmérése **Josef de Haüy** francia hadmérnöktől származik, aki a kor eszközeihez mérten meglehetősen pontossággal adta vissza a város utcáinak, tereinek arányait és helyzetét.¹⁶ A belső várról készült alaprajzi felvétele néhány részletében hibás, de a vár alaphelyzete, a kaputorony elhelyezkedése a 18. és 19. századi ábrázolások szerint is a valós helyzetet rögzítette.

A 17. századi városképek a belső várat többnyire észak felől ábrázolják. A főbb épületek helyzetében, tömegében, méretében egymáshoz való viszonyukban, egyáltalán a hitelesség kérdésében nem megbízhatóak. Az egymástól független következetes ismétlődések nyomán azonban óvatossággal megállapításokat tehetünk. A vár területén a székesegyház közelében az 1664. évi téli hadjáratral kapcsolatos ábrázolások feltűntetnek egy minaretes kétkupolás dzsámít, amelyet az 1686-ból való rajzok többsége már nem mutat. A rajzok nézőpontja felől előforduló takarások miatt a vár területén volt épületeket meglehetősen zavaros rendszertelenségben látjuk. Ismeretesek olyan 17. századi metszetek, amelyek a kaputornyot vagy a püspöki palotát fel sem tüntetik.

¹⁶ Josef de Haüy várostérképe Pécsről. 1690 körül. Tollrajz. 270x365 mm (1:3300) Bad. General-landsarchiv Karlsruhe. Großherzogl. Hausfideicommission und Plansammlung, Hfk. Band VIII. Nr. 21 a.

A Fay Ferenc-féle rajz a 1782-ből. Részlet.

Megbízhatóbbaknak látszanak a 18. században készült városképek, térképek. Arányaikban, részleteikben pontatlanok, de a főbb épületek azonosíthatók, azokat nagyjából megfelelő helyükön ábrázolják.

Fay Ferenc rajzán, amely a vár legfeltűnőbb építményeként emeli ki a kaputornyot.¹⁷ A gúlisíkokon keresztet ábrázol, a falsíktól elkülönülő koszorúpárkány sarkain a fiálék nyomait mutatja. Oldalanként és emeletenként két-két ablakot tűntet fel, s fele magasságban a gótikus konzolköveket, az egykori körkély tartóelemeit vagy annak vaskorlátját jelöli. Sarokra helyezi az egyszerű boltíves bejáratot, amelyet nyilván rajzi hibának tekinthetünk. A déli irányból rögzített távlati rajz készítője a várárkot és a kapuhoz vezető hidat nem láthatta. Viszont látnia kellett volna a Corpus Christi-kápolnát és ha romos állapotban is, a Szathmáry-épületet, amelyet szintén nem ábrázol.

¹⁷ Fay Ferenc rajza 1782-ből, részlet. Tollrajz és akvarell. 439x640 mm. A rajzot a Pannonhalmi Rendi Levéltárban őrzik, Ad. N. 2545. 723. sz. Boros... i.m. 1985. 6. kép.

Pruner Ignác kőrajza a 18. századi Pécsről. Részlet

A **Pruner Ignác**nak Pécsről készített rajzán az előbbtől eltérő részleteket különböztethetünk meg.¹⁸ A tető kialakításában nincs változás, a déli alsó ablak helyett azonban címer helyét jelöli a rajzoló. Ez Hampo Erneszt Zsigmond püspök címere, amelyet a 15. század végén, a torony emelésekor vagy a vár megerősítésével kapcsolatos építkezés alkalmával helyeztetett a torony déli oldalára.¹⁹ Nyilván már az előző városkép készítése idején is helyén állott, csak az ismeretlen rajzoló a távolból ablaknak vélhette. A kapu címeréről Evlia Cselebi is megemlékezik. A magasan elhelyezett mészkőfaragás szárnyas génuszait azonban kétfejű sasnak nézte.²⁰ A Pruner-féle rajz a körekély vaskorlátját feltűnteti, alatta az oválablak is szerepel a bejárat fölött, amelyet a barokk átépítéskor, az új stílus képviselőiben alakítottak ki. Feltűnő, hogy a toronyórát nem ábrázolja, pedig a vaserkélyvel és a barokk ablakkal egy időben helyezték el az épületen.

Engel János pécsi nyomdájából került ki az 1775. évi naptár, amelynek fejezetén Pécs látképét látjuk **C. H. mester** fametszetén.²¹

A vár területén jelölt épületek közül a püspöki palota déli szárnyát a levéltári toronyig vezeti, tehát a Klimó-könyvtár ekkor már felépült. A Szathmáry-épületet

¹⁸ A pécsi belső vár. Részlet Pruner Ignác pozsonyi kőműves városképéről, 1763. Könyomat. Ismerteti Gosztonyi Gyula: Pécs 1763-ban. Pruner Ignác városképe. Pécs, é.n.

¹⁹ A címer a Dóm-múzeumban. Leírását adja és képét közli Szőnyi Ottó: A pécsi püspöki múzeum kőtára. Pécs, 1906. 247-248.p.; Romváry Ferenc: Pécs szobrai. Pécs, 1982. 192-193.p.

²⁰ Evlia Cselebi... i.m. 1904-es kiadás, 198.p.

²¹ Borsy Károly: A pécsi nyomdászat kezdetei. Pécs, 1973. Melléklet. Orsz. Htt. Lev. Acta Misc., fasc. 58. No. 302.

tető nélkül ábrázolja, de helyzetét illetően bizonytalan. A székesegyház tornyain nem helyezte el a keresztek, pedig tudjuk, hogy ekkor a helyükön álltak. A metszet tehát csak nagy vonalakban rögzítette az akkori fontosabb épületeket, de a vár kaputornyán feltüntette az órát és a körerkélyt is.

1799-ből származik a városról **Binder János Fülöp** (1735 k. –1811) metszete, amely egy céhlevélen szerepel. A képzelt várhegyre telepített belső vár stilizált karcsú tornyaival inkább hasonlít egy középkori várkastélyhoz, mint a 18. század végi valós látványhoz. Itt is feltűnő a várkapu tornya, s rajta az erkély és az órának megfelelő folt is elkülöníthető.

Hampo Erneszt Zsigmond püspök címere. 1498.

C. H. mester naptár illusztrációja 1775.

A MEGÚJULÁS ÉVEI (1750-1753)

A 18. század várbeli építkezései, valamint a székesegyház tornyainak renoválása során a püspök és a káptalan különös gondot fordított a középkori épületrészek megőrzésére. **Klimo György** püspök (1751-1777) irányításával, hivatalba lépését követő évben megkezdődött a székesegyház környezetének rendezése. 1852. január 26-án jóváhagyták a vár kaputornyának terveit, költségét a dóm pénzből fedezték. 1752. szeptember 25. szintén jelentős nap a vár kaputornyának történetében: A püspök és a káptalan elhatározásából a Pécssett megjelent **Johann Martin Weinhardt** gráci órasmesterrel szerződést kötöttek a toronyban elhelyezendő óra ügyében, s a munkálatok gondját **Domsics Mátyás** örkanonokra bízta.²² Toronyóra elhelyezését már 1735-ben a nagy barokkizáló költségtervezet is tartalmazza, ugyanis pótolni kívánták azt az órát, amelyről az 1686-ban készült felmérő rajz kísérelő szövegéből szereztünk tudomást.²³ A 6-os számmal jelölt kaputoronyra vonatkozó szöveg így hangzik: „Torony, amelyből Vecchy Kegyelmes úr elvitette azt az órát, mely a Káptalané és amelyet a török is megőrzött és sértetlenül hátra hagyott”.

A toronyóra elhelyezését igen körültekintő statikai vizsgálatok előzték meg, ugyanis a kéthangú ütőszerkezettel ellátott órához harangok is tartoztak. Ezeket **Martin Feltl** gráci harangöntőtől szintén megrendelték.²⁴ A munkálatok kiterjedtségére és mennyiségére jellemző a nagyszámú mesterember alkalmazása, akiket név szerint is ismerünk.²⁵ A kaputorony építészeti állagának karbantartásáról a továbbiakban is gondoskodtak. A reprezentatív épületet legközelebb 1765-ben javították.

Weinhardt órasmester szerkezete a számlapok, kötelek és a súlyok nélkül kilenc mázsát nyomott. A művel kapcsolatban a káptalan igen magas igényeket támasztott. A torony négy oldalára szerelt számlapok ügyében úgy határoztak, hogy méretük 2 x 2 öl, azaz 370 x 370 cm legyen. Ez a terjedelem nem tűnik túlzottnak, ha figyelembe vesszük, hogy a mai székesegyház tornyai 830 x 860 cm alapterületűek, s hogy a kaputorony méretei azokét jóval meghaladta. (Lásd Haüy és Hermann alaprajzait!)

A számlap fából – Lerchenholz – készült. A mutatótengely és a kilences szám között kis ajtócska lehetőséget nyújtott a mutatók állítására. Nyolc hosszú átmenő csavarral erősítették a falhoz, amelyek közül négy a középmezőben, négy pedig a

²² Pécsi káptalani magánlevéltár, Protocollum (továbbiakban Kmlt.) III. Nr. 38. 1.

²³ Pécsi káptalani levéltár (továbbiakban Klt.) Fasc. 40. Nr. 105.

²⁴ A negyedek ütésére szolgáló 6, az egész órát jelző harang 12 mázsa súlyú volt. Kmlt. Fasc. 429. Számadások 1750.

²⁵ A várkapu tornyának munkálatainál az 1752-1754 között felfektetett számadások szerint foglalkoztatott helyi mestereknek különböző összegeket fizettek: Fux Antal kötélgyártó kötelekért, Schönbach János az emeleti padozatokért, Letich, alias Ferencsovics János 300 kiló mészsért, Fischer Ferenc kosárfonó szállítókosarakért, Planer Mihály esztergályos felvonócsigákért, Petz Mátyás kőműves, Reinhard János a kapu- és ablakkeretekhez szolgáló 7 nagy és 24 kisebb kő faragásáért, majd a torony ambitusának rácsaihoz szükséges furatokért, Sebestyén Ferenc, Rumeisen Werner kötőrők, Kaufmann János tetőfedő, Gastrager Mátyás építész, Edhoffer Lipót asztalos tetőzsindelyekért, Speth Ferenc szobrász a várkapu címerének javításáért, Hamel Ádám üveges a torony három ovális ablakának üvegezéséért, Holmayr Ferenc lakatos rácsokért, Pichler József kereskedő az óraszerkezet és tartozékai szállításáért, Viez Antal az óraház festésének javításáért és három napóra festéséért, Mundt Krisztián és Hank János a torony erkélyrácsához négy tölgylobb-díszért. Kmlt. fasc. 424., 429., 431.

sarkokon rögzítette a számlapot. A színekre vonatkozó előírások szerint kék alapon, vörös színű számabroncson fehér körmezőben fekete számok, a negyedpontokon fekete alapon fehér számok álltak. A levéldíszes mutatók és a mutatólencsék aranyozottak voltak. Weinhardt mester egy éves jótállást vállalt a szerkezetért. A hozzá tartozó harangokat és a számlapot az 1753. évi böjti vásár alkalmával pécsi kereskedők szállították Pécsre. A szerkezet ugyanez év szeptember végére készült el.²⁶

A 18. század közepére a püspökvár falait megerősítették, a romokat eltüntették, belső tereit talajmunkákkal rendezték. Ebben a környezetben a megújult kaputorony megőrizte középkori jellegét, az újabb korszak azonban a szerényebb stílusjegyekben érezte jelenlétét.

A korabeli rajzok alapján nem alkothatunk a torony minden részletére terjedő teljes képet. A levéltári adatok azonban segítségünkre vannak a valós állapot megközelítésében. Ezek között említjük a rajzokon nem mindig egyértelműen jelölt toronyórát, s körkerélyt. Utóbbi esetében feltételezhető, hogy középkori elődje fából készült, ezért az erre utaló ábrázolások szempontjából szembeötlőbb volt, mint az áttört szerkezetű vaskorlát. Az órával együtt az erkély léte is bizonyítható. A kaputoronnyal kapcsolatos 1752-53. évi költségek között szerepel egy tétel, miszerint Árvai György a jezsuiták rektora 10 mázsa ólmot adományozott a torony erkélyrácsainak beöntésére.²⁷ A kapu- és ablakkeretekhez felhasznált megmunkált kőanyag méreteiből és darabszámából arra következtetünk, hogy csak a sérült darabokat cserélték.²⁸ Az olyan részleteket is figyelembe véve, mint az ováblakok létesítése és üvegezése, a falazat kiegészítése és megerősítése, kapu- és ablakvasalások, nagy vonalakban előttünk áll a felújított kaputorony, bár a vakolat színéről adat híján csak a szokványos habarcsnak megfelelő elképzelésünk lehet. A számszakilag pontosan tervezett nagy anyagi erőket igénylő munkálatoknak első szakaszaként a vár reprezentatív fogadóegysége, vagyis bejárati tornya már készen állott. Utolsó elvégzendő munkaként a felújított kapuját is visszahelyezték, s a biztonság és nyugalom érdekében sötétedéstől hajnalig zárva tartották.²⁹

A KÖRNYEZET RENDEZÉSE

A megszépült középkori torony a barokk formakincsével kiegészítve a püspökvár jelképi tartalmat hordozó épületeként nemcsak a hely jelentőségét, hanem messze hangzó óraütéseivel az idő múlását is hirdette. Eljött az ideje, hogy környezetének rendezésére is gondoljanak. 1760-ban a kaputorony táján létesítendő lépcsők építésének ügyével **Ország** **András** kanonokot bízták meg, aki a munkát végző kőfaragóval egy, a püspök elé terjesztendő rajzot is készítetett.³⁰ Klimó püspök a várfalak kiegészítésével, illetve a szükséges bontásokkal a székesegyház közvetlen

²⁶ . Kmlt. Prot. III. Nr. 57. 2. 1753.; A várkapu toronyórájáért 1515 forint 90 krajcárt fizettek. Kmlt. fasc. 487. 14. 1759.; Az órát Proszki nevű órasmester gondozta. Klt. 70. Szőnyi Ottó feljegyzései 133. lap. (Továbbiakban: Klt. 70. Szőnyi) A kaputorony helyrehozatalának összköltsége 12 260 forint 61 krajcár volt. Klt. fasc. 487. 14.

²⁷ Klt. fasc. 380. 1.

²⁸ Kmlt. fasc. 424. 46.

²⁹ Kmlt. Prot. III. Nr. 13. 1804. február 20.

³⁰ Ratione graduum e regione portae arcensis ponendorum. Kmlt. Prot. III. Nr. 350. 4-5.

környezetében is kedvező változtatásokra törekedett. Megromlott egészsége, majd halála megakadályozta nagy tervének, a Dóm-térnek és a székesegyház homlokzatainak késői barokk szellemű átépítése kivitelezésében. A tervek már készen álltak, azonban a kivitelre kiszemelt és felkért **Nicolaus Pacassi** a Klimo halála előtti években **Mária Teréziától** kapott megbízatásain dolgozott.³¹

II. Józsefnek az egyházat korlátozó rendelkezései nem tették lehetővé, hogy **Eszterházy Pál László** püspök (1780-1799) nagy elődjének terveit maradéktalanul valóra váltsa. Az anyagi helyzetre jellemző a romos várfalak felállítása, illetve a Szathmáry-épület lebontása ügyében a püspök érdeklődésére írott káptalani jelentés: „Annyira szegények vagyunk, hogy az előbb mondott romos falakhoz és az említett épületekhez áldozandó költségekből a kőműves mester által a 300 forinton felül megszabott munkákat lealkudjuk és visszautasítjuk. A dél-keleti torony alapjait az eszéki architectussal meg kell vizsgáltatni mielőtt az épület (t.i. a Szathmáry-féle. B.L.) elbontatik”.³²

Az adat tanúsága szerint tehát 1782-ben a belső vár rendezésével és a várfalak helyreállításának szándékával foglalkoztak. A Szathmáry-házzal kapcsolatban tudjuk, hogy magába foglalta azt a román-kori kápolnát, amely a dél-keleti toronyhoz csatlakozott. Bontását csupán részlegesnek kell értelmeznünk, hiszen ugyanott, a kápolna eredetiségének megőrzésével új épületet szándékoztak emelni.³³ Megvalósulását az 1783-ban megtalált Péter-Pál sírkamra hiúsította meg, ezért az új káptalani épületet 1784 és 1787 között hét méterrel keletebbre, jelenlegi helyén építették fel. Előbb azonban a déli irányban itt húzódó várfalat kellett elbontani. A Szathmáry-ház helyén felszabadult területtel és a káptalani épület megjelenésével a vár új arculatot öltött. A tér változásával kedvezőbb rálátás nyílt a részben középkori, részben barokkizált homlokzatú székesegyházra, amelynek a Pollack-féle átépítése is küszöbön állott. 1787-ben javították utoljára a kaputorony tetéjét, s a következő években a váron belüli terep rendezésére hoztak határozatot.³⁴

A század végére a vár belső környezetének rendezési munkálataiból már csak a püspök által sürgetett plébániaház építése maradt. A káptalani ház hossz tengelyének déli folytatásaként 1794-ben kezdték építeni. Kocsibejárója eredetileg délről nyílt, majd a székesegyház jobb megközelítését alagút-átjáró létesítésével oldották meg. A munkálatokat **Fölsinger Mátyás** építész és kőfaragó vezette.³⁵

A LEGENDÁS NAGYHARANG

Az adatok segítségével némi fogalmat alkothatunk a székesegyházi toronyknál nagyobb és terjedelmesebb kaputorony teherbírásáról, amikor megtudjuk,

³¹ Boros... i.m. 1985. 48.p. 79-82. sz. kép

³² Pécsi püspöki levéltár. Közigazgatási iratok 1782. No. 60.

³³ Petrovich Ede: A pécsi káptalani levéltár épületének története. In: A JPM Évkönyve. Pécs, 1963. 177.p.

³⁴ Parte meridionali Cath. Ecclesiae utique propterea, quod aqua ibidem substinens fundamenta subingrediatur, subsidente elrendelik, hogy a földet hordják el. Kmlt. Prot. III. 323. Nr. 9.; Prot. VIII. 272. Nr. 9. 1787. június 8.

³⁵ Kmlt. Prot. XI. 280. Nr. 4. 1795. augusztus 7.

hogy harangkészletét újabbal kívánták bővíteni. Ennek első jeleként a provizort 1804 augusztusában Budára küldték a harangöntőért.³⁶ Még ugyanebben a hónapban **Millner Ferenc** budai harangöntő a pécsi káptalannal egy 30 mázsás harang újraöntésére és egy 60 mázsás új harang öntésére kötött szerződést.³⁷ Alapos latolgatás után elhatározták, hogy a nagyharangot a várkapu tornyában fogják elhelyezni, ugyanakkor az összhang miatt kedvezőbb hangzású óraharangot javasolt a káptalan.³⁸ A biztonság érdekében a torony terhelhetőségének határait bővítették, amikor 60 mázsánál nagyobb harang befogadására tervezett erősítéshez rajzokat készítettek. E rajzokat a munkálatok megkezdéséig **Koller József** nagyprépost (1802-1832) a káptalani levéltárban helyezte el.³⁹

Paffán Ignác olvasókanonok idejekorán óvott attól, hogy a nagyharangot telen öntsék. Úgy érvelt, hogy a sűrűbb hideg levegő behatolhat a folyékony bronzbba és légzárványokat okozhat, ami által a harang repedésre lesz hajlamos. Ezért írtak Millnernek, hogy az öntéssel várjon tavaszig, ellenkező esetben a mester örökösei vállaljanak 30 évre terjedő anyagi felelősséget. Amint az adatokból tudjuk, Millner a harangokat már decemberben elkészítette, s az értük járó 2000 forintot 1805 februárjában kifizették.

Bár a harangok december elejére mégis elkészültek, a torony keleti falának megerősítésére azonban a fagyok miatt még 1805 márciusában is várni kellett.⁴⁰ Amellett, hogy a zajló Dunán a szállítás sem volt lehetséges, a harangok átvételét más is késleltette: A nagyprépost a káptalani gyűlésen jelentette, hogy a nagyharang **Napóleon** császárral kapcsolatos felirata miatt elégedetlenkedés nyilvánult meg, ezért maga Koller új szöveget szerkesztett a harang számára.⁴¹

Májusban Budáról megérkeztek a harangok, amelyeket a Mohácsra rendelt erős kocsik szállítottak Pécsre. Júniusban megszentelték, s Millner harangöntő jelenlétében helyükre emelték őket.⁴²

Paffán kanonok intő figyelmeztetése bizonyára tapasztalatokon alapult. 1805 júliusában a harang vizsgálatára küldött lakatos és egy fémvizsgáló a meghibásodott nagyharangban agyagzárványokat (argilla opletas) fedeztek fel. A kihívott helyi harangöntőtől az újraöntés költségei felől tájékoztattak, majd levélben megkérdezték Millnert, hogy a szerződés értelmében vállalja-e a pécsi műhely általi új-

³⁶ Kmlt. Prot. VIII. 272. Nr. 6. 1804. augusztus 3.

³⁷ Kmlt. Prot. VIII. 272. Nr. 1. 1804. augusztus 16.

³⁸ Kmlt. Prot. VIII. 272. Nr. 5. 1804. szeptember 17.

³⁹ Klt. 70. Szőnyi 91. lap. Nr. 7. november 19. Levéltári kutatásaink során e rajzot nem találtuk.

⁴⁰ Klt. 70. Szőnyi 96. lap. Nr. 39. március 4.

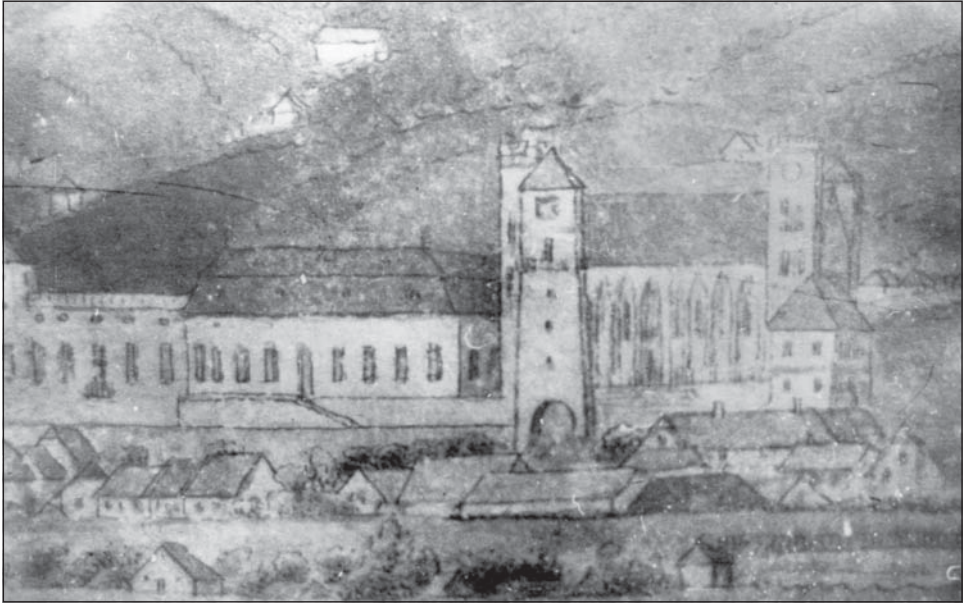
⁴¹ Kmlt. Prot. VII. Nr. 164. 1803. április 4. Mivel a harang dolgában a káptalan döntött, ezért a szöveg tartalmát valószínűleg a megyei közgyűlés kifogásolhatta. E feltevést arra alapozzuk, hogy 1803 júniusában a vármegye gyűlésén hivatalból megjelenő Koller József nagyprépost is résztvevője volt a Végh Péter főispánt, I. Ferenc király valóságos belső titkos tanácsosát köszöntő ünnepségnek. In: Várady... i.m. 1897. 640-641 p. A dúló napóleoni háború idején, a császár dicsőségét hirdető és nyilván ismertté vált harangfelirat vélhetően nem nyerte el a hazafias érzelmű képviselők tetszését.

⁴² Kmlt. Prot. VII. Nr. 171. 1805. június 12. A nagyharang 71 mázsa 60 font, a kisebb 30 mázsa 30 font súlyú volt. Ez utóbbit 1805-ben a székesegyház dél-keleti tornyába függesztették. Ekkor a várban összesen hat harang volt, amelyeket öt fizetett harangozó kezel. Bérüket a reájuk bízott harangok súlya arányában állapították meg. Kmlt. Prot. VII. Nr.173.

raöntés többletköltségét vagy pedig ő akarja-e megismételni az öntést Budán. Mivel Millner a káptalan több levelére sem válaszolt, a budai magisztrátushoz fordultak, hogy vonják felelősségre a mestert.⁴³ Később Millner megtérítette az újraöntéssel járó költségeket.

A megismételt öntést végző személyéről nincs adatunk, ezért úgy véljük, hogy a káptalan az ésszerűbb megoldás mellett döntött, ezért megbízását a pécsi műhelynek adta, amelyet már 1771-ben is foglalkoztatott.⁴⁴ Az átöntött harang megújulva, 1807-től ismét a régi helyén, másik két társa mellett jelezte a napszakokat, köszöntötte az ünnepeket vagy a várba érkező jelesebb vendégeket.

1807-ben megkezdődött a székesegyház homlokzatainak már 1769-től szándékolt átépítése. A nagy jelentőségű munkálatok az idős **Király** püspök hivatalba lépésével egyidejűleg kezdődtek. A déli oldal 1818-ra csaknem elkészült.⁴⁵ Ezzel függ össze, hogy az új dómhomlokzat érvényesülése érdekében, illetve a várfaljavítások költségterhei miatt a déli várfalszakasz, s a 320 éve fennálló, nagy történelmi fordulatokat, ostromokat túlélő várkaputorony lebontásáról döntöttek.⁴⁶

Ismeretlen rajzoló: A vár kaputornya 1818-ban

⁴³ Klt. 70. Szőnyi 219. lap. 1805. július 9. és 149. lap. 1806. július 3.. Petrovich Ede a kaputorony három harangjáról nem közöl adatokat. A torony órájához tartozó harangokat az 1829. évi Szepesy-féle Visitatio Canonica alapján eredendően a székesegyházéinak tulajdonítja. Petrovich Ede: Adalék a pécsi harangöntő műhely történetéhez. In: Baranyai Helytörténetírás, 1972. Pécs, 1973. 198.p.

⁴⁴ Ekkor Winter Mihály két harangot öntött a székesegyház számára. Boros... i.m. 1985. 50.p.

⁴⁵ Boros László: A pécsi székesegyház Pollack-féle átépítésének története. In: Baranyai Helytörténetírás. 1981. Pécs, 1982. 316.p.

⁴⁶ Turrus portae murorum arcis incubans, ingressus portae ascensui haud correspondeat. Klt. 70. Szőnyi 132. lap. 1818. március 24.

Így történt, hogy az átöntött nagyharang mindössze 11 évig hallatta mélyen zengő hangját a város felett. Az 1818. március 24–i káptalani gyűlésen a torony feletti halálos ítélet kimondásával egyidejűleg azt is elhatározták, hogy a kaputorony három harangját és az órát a székesegyház dél-keleti tornyában fogják elhelyezni. Júliusban hozzáfogtak a harangok leemeléséhez. Ez a rendkívüli felkészültséget és körütekintést igénylő művelet nem járt baj nélkül: Négy ember megsebesült, amikor az utoljára maradt nagyharang levétele során az állványzat eltört, s a harangot leejtették, amely megrepedt. Sérülése következtében elvesztette hangját, ezért élete folyamán másodszor is átöntésre szorult. A baleset idején a másik két harangot és az órát a kijelölt toronyban már elhelyezték, bár korábbi elképzelés szerint az újraöntést végző **Weinbert Pétert** az óraharangokkal szándékoztak kifizetni.⁴⁷

Az újjászületett nagyharang felszentelésekor a Szent Péter nevet kapta, amely napjainkban a bazilika főharangja. Lélekemelően szép „asz” hangján nagyobb ünnepeinken zengve-bongva köszönti a pécsieket, ahogyan teszi ezt immár több emberöltő óta.

ELTŰNŐ TÖRTÉNELEM

A harangjaitól és órájától megfosztott kaputorony meglazult kövei miatt folytonos veszélyt jelentett az arra közlekedők számára. A lezuhanó tömbök megromgálták a hozzá vezető köhidat és környékét, ezért a hidat is bontásra ítélték. A toronnyal együtt július folyamán megkezdték a romboló munkálatokat. Figyelemre méltó, hogy a kőművesek és segédek nehéz munkájára való tekintettel bérüket megemelték, mint egyéb, a váron belüli megterhelő megbízatásuk teljesítése esetén is: „A várban dolgozó kőművesek bérét . . . napi 6 ft. 26 xr -ra emelték, mert most köveket húznak fel.” Más esetben: „. . . ismét emelték napi 48 xr –ral, mert a torony lebontásánál a por miatt mellüket rongálják és köveket emelnek”.⁴⁸

A toronyhoz csatlakozó és környező építményeket, a püspöki palota és a dél-keleti sarokbástya közötti várfalakat, az őrség házát, s a gazdasági épületeket 1819-ben szintén lebontották. Ezzel a dóm előtti terület szabaddá vált, s lényegében kialakultak a mai Dóm-tér mediterrán hangulatú arculatának fő vonásai. A környezet rendezésében az időközben elhunyt Király József utódjára, báró **Szepesy Ignác** püspökre (1828-1838) azonban még számos feladat hárult. A tervek elkészítését és főként az anyagi erő megteremtését követően elszállították a kőanyagot, majd a törmelékkel és a földhányok maradványával feltöltötték a várárok déli és keleti szakaszát. A növényzet telepítésével, az utak kiépítésével a környéket és ezzel a városképet varázsolták újjá.

A nagy átalakítás a város közönsége részéről nem ütközött különösebb ellenállásba, s ez főként a székesegyház új, Pollack-féle homlokzatainak egyidejű átépítésével és kedvező fogadtatásával is magyarázható. A korabeli sajtó is hasonló véleménynek adott hangot: „Fő templomunk külső újíttatása és díszítése megtörtént és a több év óta tartó költséges munka által a régi goth köntösből egészen római

⁴⁷ Klt. 70. Szónyi 133. lap. és 148. lap. 1818. július 20.

⁴⁸ Klt. 70. Szónyi 155. lap. 1812. augusztus 3. és 1813. április 6.

idomzatúvá alakítottatott, de bel ékesítését ezentúl is, mihelyt jövedelmei engedik, emelni fogják. E szüntelen csinosgatásbul származhatott vidéki paraszti tónak ama véleményök, hogy e szentegyháznak soha sem szabad elkészülnie. A templom kilátását elfedő vaskos és magas őrtorony a kerítvény-bástyákkal együtt lerontatott, előpiaczának földje majd hat láb mélységnyire lehordatott, melly által a templom előbbi rejtekzetéből kieszen tűnik szembe. A régi belvárt s így a templomot is környező mély sánczok betöltettek, a bástya omladványiból származott halmok elterítetttek s hol előbb tövis és bojtorjány növekedett, kígyók s békák tanyáztak, oda most egy szép s alkalmas sétahely van ültetve, melly számos hazai s külföldi fa-csemete s virágokkal díszlik. És ezt n. m. b. Szepesy Ignác megyés püspök bőkezűségének s m. St. Quentin gener. elintézésinek köszönjük, ki városunk szépségét czélzó fáradsághatatlanságával és szíves nyájasságával annyira leköte mindnyájunkat magához, hogy lehetetlen volt bánatos illetődés nélkül érzenünk, midőn felsőbb rendelkezések következésiben tőlünk eltávoznia s lakhelyét Sz. Fehérvárra tennie kelle”.⁴⁹

Elgondoloztató, hogy a kaputorony milyen módon befolyásolta volna a bazilika 19. század végi homlokzatának stílusát, s milyen művészi hatást gyakorolt volna a környező épületekre. Napjainkban bizonyára nem bontanák le a középkori vár bejárati tornyát akkor sem, ha azt, a bazilika távolról történő látványában zavaró tényezőként ítélnék meg. Az eltűnt kaputoronnyal, amint a városkapuk lebontásával is, szegényebbek lettünk városunk e középkori emlékével. Az elhamarkodott városrendezési elgondolások áldozatai ma is fennállhatnának, akár Európa számos városának hasonló középkori építészeti példái, amelyek a történelmi belvárosok megóvása érdekében elterelt forgalmi útvonalaknak nem állnak útjában.

A kaputorony helyétől mintegy tíz méterrel dél-keletre áll a pécsi vár előterét átrendező **Szepesy Ignác** püspök szobra. Az Ő nevéhez kötődik a mai felső Sétatér és környezetének kialakítása. A mecénás főpap tevékenysége nyomán valósult meg az egyetemi könyvtár épülete, a püspöki könyvtár gyarapítása, a jogliceum életre hívása, nyomda, valamint számos iskola és templom építése. A város hálás közönsége nyilvános gyűjtés útján teremtette elő a költségeket a **Kiss György** szobrászművész által mintázott szoborhoz, amelyet 1895-ben állítottak fel jelenlegi helyén.⁵⁰

A Sétatér napjainkban is kedvelt tartózkodási helye a pécsieknek, de a történelmi és műemléki környezetben sétálók közül kevesen tudnák felidézni az egykori középkori pécsi vár látványát és hangulatát. Éppen ezért célszerű lenne a vár kaputornyának és a csatlakozó várfalszakasz nyomsávjának eltérő színű kövezettel való jelölése, ahogyan a „Korsós” sírkamra fölött, vagy termésköcsávval, amint a dél-keleti sarokbástya körítőfalainak esetében történt.

Amíg e csekély költséggel megoldható szerény emlékeztető megvalósulhat, addig a kaputorony emlékét csak a Dóm-tér felett lengő harangszó idézi. Vivos voco, mortuos plango – Az élőket hívom, a holtakat elsíratom – száll különösen annak a három harangnak hangja, amelyek az egykori vár 321 évet élt büszke kaputornyában hirdették a mulandóságot.

⁴⁹ A Társalkodó 1833. július 13. 56. szám vezércikkéből.

⁵⁰ Romváry... i.m. 1982. 22.p.